

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/39

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

NASIL İKTİSATÇI OLDUM (MU)? : “ÇOK KİŞİSEL” BİR TARİH ve TÜRKİYE’DE İKTİSAT EĞİTİMİ

Fikret Görün

Bu çalışma "İKTİSAT EĞİTİMİ (ULUSAL İKTİSAT EĞİTİMİ SEMPOZYUMU)", başlığı ile Prof. Dr. Ercan UYGUR editörlüğünde hazırlanan ve 2005 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer almaktadır.

Haziran, 2012

NASIL İKTİSATÇI OLDUM (MU)? : **“ÇOK KİŞİSEL” BİR TARİH ve** **TÜRKİYE’DE İKTİSAT EĞİTİMİ**

Fikret Görün^(*) (**)

1. GİRİŞ

Emekli bir devlet memuru çocuğu olarak ve Cumhuriyet’in sağladığı olanaklardan yararlanarak ilkokul, ortaokul ve liseyi devlet okullarında okudum. Çocukluktan gelen bir eğilimle ve “hariciyecî” olmak hayaliyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (S.B.F.) giriş sınavlarına katıldım ve “Mülkiye”ye girdim.

Yıl 1954. Mülkiye’de yeni bir ders programının ilk uygulama yılı. Program iki yıllık ortak derslerden sonra üçüncü sınıfta şubelere ayrılmayı öngörüyor ve yabancı dil öğretimine bayağı bir ağırlık veriyordu. Birinci sınıfta gördüğümüz, bugünkü adıyla “İktisada Giriş” dersinden etkilendiğimi söyleyemem. O dersten tek bir şey hatırlıyorum bugün: Büyük mağaza Macy!

İktisatla ciddi karşılaşmam ikinci sınıfta oldu. Dersin hocası rahmetli Aziz Köklü idi. Genel yaklaşım, o dönemlerden başlayarak iktisat öğretimini uzun yıllar etkisi altına alan *a la Samuelson* çizgisindeydi. Ama konuların işlenip irdelenmesi daha çok “pratik kur” denen küçük guruplarda oluyordu. Gurupları yöneten isimler Sadun Aren, Nejat Bengül, Attila Karaosmanoğlu ve Mehmet Selik idi. Ben Sadun Aren’in gurubuna düşmüştüm. (Bunu kendim için büyük bir talih sayıyorum.) İkinci sınıfta beni etkileyen bir başka isim ise rahmetli Seha Meray’dı. Devletler Hukuku dersi veriyordu; ideal bir öğretmen “model”iydi (role model). Akademik mesleği seçmemde çok büyük rolü olmuştur.

Üçüncü sınıftan önceki yaz tatilinde, okula girinceye kadar ki hayali “hariciyecilik” olan bir genç adam, önce meslek olarak öğretim üyeliğine, alan olarak da iktisada karar vermiş oldu. Ders yılı başladığında da, (eski adı Mâlî Şube olan) İktisat ve Maliye Şubesi’ne kaydını yaptırdı.

2. NEDEN İKTİSATI SEÇTİM VE İKTİSAT EĞİTİMİM

Öğretim üyeliğinin çekici yanlarıyla ilgili olarak bir şey söyleyecek değilim. Ama 19-20 yaşlarındaki bir gencin iktisat alanını seçmesinin gerisinde ‘acaba neler olabilir’ diye sonraları çok düşündüm. Belki insanlar arasındaki çeşitli eşitsizliklerin anlaşılıp giderilmesinde iktisat disiplinin yardımcı olabileceğini sezinlemiş olabilirim. Emekli bir devlet memurunun çocuğu olarak yaşanan geçim sıkıntılarını, yakın ve uzak çevrede görelî olarak daha iyi durumda olanlarla karşılaştırmamış olmam olanaksız görünüyor. Başlangıçta iktisadın kapsam alanı olarak bize aktarılan *istihsal-inkısam-istihlak* (üretim-bölüşüm-tüketim) üçlüsünün bölüşüm kesiminin bu konuda açıklayıcı olabileceği, beni de etkilemiş olabilir. Ayrıca Mülkiye’deki öğrencilik yıllarımda (1954-1958) Türkiye ekonomisinin büyük enflasyon dönemlerinden birine rastlaması, bende o günlerde olan-biteni anlamada, öğrenmeğe çalıştığımız iktisat ilkelerinin yol gösterici olabileceği sezgisini uyarılmış da olabilir.

S.B.F.’deki öğrenciliğim sırasında Türkiye’deki iktisat öğretimi tarihinde yer alabilecek bazı ilkleri de yaşadık. Bunlardan biri, yeni program gereğince üçüncü sınıfa konulan “Nazarî İktisat” dersi ve bu dersi veren Nejat Bengül’dü. Nejat Bengül’ün olağanüstü kişiliği ve birikimi bir yana, bu ders, formel

(*) Prof. Dr., ODTÜ İİBF, İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi ve Doğu Akdeniz Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

(**) Türkiye Ekonomi Kurumu’nun 10 - 11 Aralık 2004 tarihinde Ankara’da düzenlediği Ulusal İktisat Eğitimi Sempozyumu’na gönderdiğim kısa notu, 8 Temmuz 2002’de Denizli’de Pamukkale Üniversitesi’nin düzenlediği 1.Ekonomi Yaz Seminerleri sırasında yaptığım yayınlanmamış bir konuşmaya (“Nasıl iktisatçı oldum? : “Kişisel” Bir Tarih”) dayandırmıştım. Türk eğitim sistemi içerisinde yetişen bir kişinin iktisatçı olma serüveninin iktisat eğitim programı ve yöntemlerinin yeniden değerlendirilip yapılması sürecine, dolaylı da olsa bir katkıda bulunabileceği düşüncesiyle, sözünü ettiğim konuşmayı bu vesileyle dikkatinize sunuyorum.

ve nicel bir “neoklasik” mikroiktisadın ülkemizdeki ilk okutulmuşuydu. Bugün kimsenin yadırgamayacağı, farksızlık (kayıtsızlık), eşürün eğrileri, marjinal eğilimler, ikame hadleri, Walrasgil denge, refah fonksiyonları, Edgeworth kutu diyagramı...vb gibi araç ve kavramlar Türk iktisat yazınına dahil olmağa başlıyordu.

Bir diğer ilk ise, Sadun Aren’in, ders notları daha sonra kitap haline dönüşecek Keynesgil makroiktisat çizgisindeki istihdam, para ve iktisadî politika konularını içeren Para-Banka dersi idi. Tabii bir diğer ilk de fakültenin o yıllarda kurduğu NYU (New York University) ilişkisiyle ABD’den gelen Amerikalı bir profesörün, Sadun Aren’in eşzamanlı çevirisiyle verdiği istatistik dersleriydi. Bu ders, o zamana kadar Türkiye’deki İstatistik (İhsaiyat) Umum Müdürlüğü’nün teşkilâtı çerçevesinde bir içeriğe sahipken, şimdi istatistik çıkarsama, örnekleme, ortalama, standard sapma, hata terimi...vb. gibi teknik ve kavramları kapsayan bir içeriğe yöneliyordu. Bu ders, mikroiktisat dersleriyle birlikte, 60’lı yıllarda Türkiye’de de ortaya çıkmaya başlayacak olan nicel yanları ağırlıklı olan bir iktisat yaklaşımının belki biraz utangaç ve çekingen bir peşreviydi.

“İktisatçı” olma yolunda, benim için önemli bir dönüm noktası da Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ne intisabımdır. 1956’da kurulan bu üniversitenin bir fakültesi, bugün neredeyse bütün üniversitelerimizde aynı isimle bulunan fakültelerin isim babalığını yapmıştır: *İdarî İlimler*¹ Fakültesi [iki istisna (AÜSBF ve İÜİF) İktisadî ve *İdarî* Bilimler Fakülteleri]. Bu yeni kuruma bir gurup meslekdaşımınla birlikte girmemdeki anahtar isim Sadun Aren’di. ODTÜ’deki fakültenin kurucu dekanı rahmetli Fuat Çobanoğlu’na bizleri öneren o olmuştur. Fuat Çobanoğlu ile maalesef fazla uzun sürmeyen (iki yıldan az) dönem, iktisatçılık mesleğini benimsememde çok önemli bir rol oynamıştır.

Çobanoğlu anglosakson tarzı bir eğitim görmüş, kimya mühendisliğinde A.B.D. patentleri olan, bilge kişiliğe sahip, eski deyimle “nev’i şahsına münhasır” hoş ve çelebi bir insandı. Tarih boyutuyla derinleşmiş güçlü bir iktisadî mantığa sahipti. Uygurlık Tarihi (W.Durant çizgisinde) ve Başlangıç İktisadî dersleri veriyordu. Her ikisi için de özgün ders notları vardı. Teknik analiz bakımından *à la* Boulding ve *à la* Samuelson olmakla birlikte, genel yaklaşımı “eski kurumsalcılar” (Commons, Veblen, Mitchell, ..vb.) yakındı Mühendis kökeni yüzünden niceliksel yöntemlere de yatkındı. Fakültenin ders programlarını büyük ölçüde kendi başına oluşturmuştu. Birinci sınıfta zorunlu matematik yanında, seçmeli olarak temel fizik dersi de vardı (acaba iktisattaki mekanik metafor gereği olarak mı?). Fakültenin ilk kuruluşunda bir iktisat programı olmasına rağmen iktisat bölümü yoktu. Bölüm daha sonra (1959) kuruldu: Ekonomi-İstatistik Bölümü. Bu yapı 70’li yılların ortasına kadar devam etti. Bildiğim kadarıyla Türkiye’de ilk formel ekonometri dersleri bu bölümde verilmeğe başlandı.

Burada, daha sonra (1969’da R.Frisch ile birlikte) ilk Nobel iktisat ödülünü alacak olan J. Tinbergen’i de anmam gerekiyor. İlk temasın nasıl kurulduğunu bilmiyorum ama F. Çobanoğlu kendisini tanıyordu. Tinbergen’in Türkiye’ye ilk gelişi 1960 öncesidir (Ayhan Çilingiroğlu’dan dinlediğimiz kadarıyla kendisi o zamanki Elektrik İşleri Etüd İdaresi’nde yuvalanan ilk plan hazırlık çalışmalarına katılmağa başlamıştı.). O dönemde ODTÜ’ye bir kaç iktisatçı-istatistikçi-ekonometrici onun önerisi ve desteğiyle gelmiştir: F.Weinreb, T. Koopmans, Van de Graff, P. Bouma, W. Roeske. Bunlardan bazıları dekanlık ve bölüm başkanlığı gibi yöneticilik de yapmıştır. İlk ekonometri derslerini de bu Hollandalılar vermiştir. ODTÜ İktisat Bölümü’nde, Batı’daki eğilimleri de yansıtan niceliksel yönü güçlü bir iktisat öğretiminin kök salması aynı döneme rastlar. Burada iktisatta matematiğin yeri ve önemi tartışmasına girecek değilim. Bu çabada amaç “ileri” denilen ülkelerde olan-biteni izleyip aktarmadaki gecikmeleri ortadan kaldırmaktan başka bir şey değildi. (Öğretimin İngilizce dilinde yapılması da bunu kolaylaştıran bir rol oynuyordu.) Bu yüzyıllık bir geleneğe uygun bir davranıştı da!

Burada çok kısa bir tarih bilgisini aktarmadan önce, iktisatçılıkta kalıcı olmamı pekiştiren bir başka etmene daha yer vermek istiyorum. Bu da 1960’ların başlarındaki LSE (London School of Economics) tecrübemdir. Tüm 1963 yılını bir burs desteğiyle bu kurumda geçirdim. L. Robbins, R. Lipsey, R. G. D. Allen, P. T. Bauer ve H. Makower’in derslerinde bulundum. K. Popper ve I. Lakatos’un

¹ F.Çobanoğlu’nun fakülteye bu ismi vermesinde, daha sonra iktisat Nobel ödülü alacak olan Herbert Simon’ın (kendisinin ABD’de bulunduğu yıllarda yayınlanan) *Administrative Man* adlı kitabındaki yaklaşımdan etkilendiğini sanıyorum.

yönlendirdiği metodoloji seminerlerine katıldım. J. Hicks ve J. Robinson'un çok öğretici konuşmalarını dinledim.

3. OSMANLI'DA VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE İKTİSAT EĞİTİMİNİN BAŞLAMASI

Gelelim, Niyazi Berkes'ten aktarmak istediğim bilgi parçalarına: kendisinden öğrendiğimize göre Osmanlı'da ekonomi disiplini için kullanılan ilk terimler *Tedbir-i Menzil* (1852) ve *İlm-i Tedbir-i Menzil* (1859) olmuştur (Her ikisi de Sahak Efendi tarafından). İleri "ilkel propaganda ve nasihat" çizgisinde İngiliz, ikincisi liberalizmi bir doktrin olarak benimseyen Fransız kaynaklıdır. Bir başka eser, basılmasa da kullanılan İtalyan asıllı College de France üyesi Rossi'nin yazdığı *Tasarrufat-ı Mülkiye* (*economie politique* karşılığı olarak) başlıklı olup, Smith'in fikirlerini düzenli bir okuma kitabı halinde tertipleyen J.B. Say izindedir.

İlk Türk-Osmanlı ekonomi yazarı ise Mehmet Şerif olup kitabının başlığı *İlm-i Emval-i Mülkiye*'dir (= Milletlerin Serveti'nin Osmanlıcası). 19. yüzyılın sonlarına kadar bu terimlerle birlikte zaman zaman *Fenn-i İdare* ve *İlm-i Servet* terimleri de kullanılmıştır. Ahmet Mithat Efendi'ye kadarki kitaplar, hitap ettikleri toplumun tarihinden, evriminden ve iktisadî pratiğinden tümüyle bağımsız görünmektedir. Ahmet Mithat Efendi ise doğrudan *Ekonomi Politik*'i tercih etmiştir. *İktisat* terimi Abdülhamit devrinde ortaya çıkıyor ve bunu Mülkiye'de Cavid Bey yerleştiriyor. Hepsindeki ortak özellik ise, bu tür bilgiyle uğraşan yazarların, kendi ülkelerinin iktisadî olaylarından kopmuş olmaları. Tanzimatın iktisadî politikalarının hem politik hem de iktisadî bakımdan hatalı ve tehlikeli olduğunu görenler, iktisatla meşgul olanlardan çok Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi sanatçı ve düşünürler; ama onların davaları da iktisadî kalkınmadan çok politik bir dava.

Niyazi Berkes'ten aktardıklarımın çıkardığım sonuç ise şu: en baştan başlayarak iktisat öğretiminde egemen olan yol, Batı'da (kişinin etkilendiği ülkeye göre bu, Almanya, Fransa, İngiltere olabilir) olanın aynen, konu başlıkları dahil çeviri ya da uyarılma aracılığıyla aktarılmasıdır. 30'lu yılların ortalarında başlayan bu akım, bir dönem hariç, 1950'lere kadar böyle devam etmiştir. Bu dönem Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne geçiş ve o yılların etkili bir forumu olan *Kadro* dergisindeki tartışmalara tesadüf etmektedir. (Bu konuda Eyüp Özveren'in *ODTÜ Gelişme Dergisi* 1999/3-4 sayısında yayınlanan çok ilginç ve öğretici makalesindeki delilleri kullandığımı belirtmek isterim.)

Cumhuriyete Osmanlı'dan kalan maddî kaynak ve nitelikli eleman kısıtları nedeniyle Türkiye'nin yeni üniversiteler kurarak Darülfünun'u rekabet aracılığıyla değişime yönlendirmesi gerçekçi olmadığından, seçilen yol Darülfünun'un yukarıdan aşağıya yenileştirilmesi olmuştur. Bu yol *Kadro*'nun beklentisine de uygun düşmüştür. Her ne kadar Darülfünun, kendi içinde evrilerek bir iktisat fakültesinin doğuşuna yol açmamışsa da, gerçekleştirilen üniversite reformuyla, bağımsız bir fakülte oluşumunun yolu açılmıştır.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 1936'da kurulmuş, 1937'de öğretime geçmiştir. Ara-dönemde iktisatta yeni arayışlar bir yandan üniversite dışında kurumsallaşmaya yönelmiş (*Kadro*'da 1933 yılında üniversite ve iktisat eğitimi ile ilgili geniş tartışmalar var), bir ölçüde de yeni kültür merkezi olma yolundaki başkent Ankara'daki bazı yükseköğretim kurumlarında (Hukuk ve Ziraat Mektepleri) yer edinmeğe başlamıştır. Bu konjonktürde Almanya'daki gelişmelerin, gönüllü-gönülsüz çok değerli Alman sürgünlerinin Fakülte'nin kurucu kadrolarını oluşturmaları stratejik bir rol oynamıştır. Bu sürgünler önce çeviri yoluyla sonra da Türkçe öğrenerek, kısa zamanda Türk kadroların yetişmelerini sağlamada başarılı olmuşlardır.

İktisat Fakültesi'nde oluşturulan ihtisas (doktora) programı, bu başarının bir göstergesidir. Bu program, Alman sisteminin lisans sonrası ders ve seminerlerle zenginleşen öğretim, disiplinlerarası çalışma ve tümel bir sosyal bilim yaklaşımı gibi tüm özelliklerini taşımaktadır. İşlenen tezler güncel konuları da ışık altına almaktadır (örn. ilk doktorayı tamamlayan Feridun Ergin'in tezinin başlığı "Harp Zamanında Devletin Ekonomiye Müdahalesi"dir. Bu program 1950'lerin sonuna kadar Türkiye'de yapılan iktisat doktoraları için temel kaynağı oluşturmuştur (örn. Attila Karaosmanoğlu, Mehmet Selik,...vb. doktoralarını bu kurumda tamamlamışlardır.) Ama II. Dünya Savaşı sonrası,

anglosakson egemenliği her alanda pekiştiği gibi, geleneksel olarak, dış âleme karşı çok duyarlı olan yükseköğretim programlarında da kendini göstermiştir.

4. İKTİSAT EĞİTİMİNDE KİŞİSEL TARİHİM ve GÖZLEMLERİM

Benim kişisel tarihimi hikâye etmeğe çalıştığım dönem de bu döneme rastlamaktadır. 1950'lerde (1954) AÜSBF'de New York Üniversitesi'yle kurulan yakın ilişki ve ODTÜ'nün kuruluğu (1956) (daha da sonra 1960'lı yıllarda Robert College yüksek kısmının Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşmesi) bu dönemi vurgulayan dönüşümlerdir. 1960-80 arası ODTÜ İktisat Bölümü'nün ders programları anglosakson üniversitelerinin programlarından pek farklı değildir. Oldukça çok sayıdaki yabancı hoca, öğretim üyesi olma yolunda anglosakson üniversitelerinde doktora yapan genç elemanların etkisi ve doğrudan kullanılan ders ve kaynak kitapları (ve pek tabii ki öğretimde kullanılan İngilizce dili) aracılığıyla dış bilim dünyasında olan-bitenler, günügününe olmasa da çok kısa bir süre sonrasında iktisat öğretimine aktarılır duruma gelmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye ekonomisini tanıma yönünde üniversitelerin yanında Devlet Planlama Teşkilatı'nın varlığı da araştırma gündeminin canlılığını sağlamaktaydı.

Ama diğer yandan, öğretilimi yapılan iktisadın önemli içerik ve yöntem sorunları da vardı. Ayrıca Türkiye'nin özgün koşullarında, özgün çözümler aramada, dışarıdan aktarılan ve teknik ağırlığı gitikçe artan bir iktisat yaklaşımının ne denli yardımcı olduğu ya da olabileceği büyük soru işaretlerine neden oluyordu. (Bugün de olmuyor mu?) Bu konulara, Tuncer Bulutay başta olmak üzere epeyi kafa yoran insan da vardı. (Naçizâne benim derlemesini yaptığım *Türkiye'de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine* başlıklı çalışma, o ortamın bir ürünüdür.) Onların peşinde olduğu, olsa olsa ciddi çözüm aramada ülkede olan-bitenlerle evrensel açıklamalar arasında işlerlik ve kullanılabilirliği olan bir denge arayışından başka bir Şey değildi kanımca.

1960'lı ve özellikle 1970'li yıllarda (ve 1980'lerin başlangıcında) Türkiye'de "ileri" denilen ülkeleri aratmayacak canlı bir araştırma ve öğretim çabası, özgün eser ve kişiler yaratma ortamı, özellikle Ankara'daki üniversitelerde odaklanmış durumdaydı. Bu durum salt iktisatla da sınırlı değildi. Toplumbilimciler, Őehir ve bölge plancıları gibi meslekî gruplar, Türkiye'deki sosyal yapıyı, kurumları ve davranışları didikleme yolunda epeyi mesafe almışlar ve hatta nüfus yapısı, hareketliliği, emek piyasaları, insan davranışlarını çerçeveleyen kurumlar gibi konularda iktisatçılardan önce, bazan da onlarla birlikte araştırmalara girişmişlerdi.

Diğer taraftan 1980'li yıllarda Türkiye'nin yaşadığı çalkantılar yükseköğretimde de önemli yansıma ve, az önce sözünü ettiğim canlı ortamda kesintilere neden olmuştur. Ama öte yandan, anglosakson dünyasında olan-bitenin aktarılması, teknik incelik ve gelişmelerin izlenmesi ve ânında uygulanması süreci kesintisiz devam etmiştir. 1990'la başlayan onyıllar da bu sürecin tekrarıdır. Bu süreç bugün o kadar iyi çalışmaktadır ki, Türkiye'nin "seçkin" üniversitelerinden mezun olan iktisatçılar A.B.D.'nin en öndeki üniversitelerinin ihtisas programlarına koşulsuz kabul edilmekte, bu programları tamamladıklarında ise akademik kurumlarda ya da uluslararası kuruluşlarda "çekici" iř olanaklarından yararlanmağa başlamaktadırlar.

Bu konuda E.Özveren'i izleyerek önemli bir tehlikenin varlığına dikkat çekmeliyim. Bazı üniversitelerimiz, program yapılarını izleyip uyarlamakla yetinmeyerek, sınav soru bankalarını bile Amerikan üniversitelerinde kullanılanlardan aktararak, yerel talepler bakımından "çekim merkezi" olmağa çalışmaktadırlar. Bunları akademik yıl başlangıcına yaklaşan aylarda gazete ilanlarından izlemek mümkündür. Bazı anglosakson kurumlar yeni teknolojik olanakları kullanarak uzaktan öğretim yoluna bile geçmişlerdir. Bazı vakıf üniversiteleri yurt dışındaki bazı yükseköğretim kurumlarının uzantısı olduklarını, onlarla "ortak diplomalar" verdiklerini açıkça ilan etmektedirler. Bu Őekilde özelliklerini yitiren yerel üniversitelerin itibarlarını da yitirmeleri, bugün, yakın geleceğin bir sorunu olarak karşımızda durmaktadır.

5. SONUÇ NİYETİNE

- 40 yılı aşkın bir sürenin sonunda, iktisadın insan davranışlarını anlamada önemli ipuçları sağladığını düşünüyorum. Fırsat maliyeti - karar verme süreçleri - toplumsal tercihler gibi konuların her aşamada deşilip öğretilmesinde yarar görüyorum.

- İktisadî hâlâ bir sosyal bilim olarak algılıyorum. İktisadî bir matematik ya da istatistik konusu olarak görmüyorum. Bu gereçleri kullanmayı bilmeden profesyonel iktisatçılık yapılamıyacağını biliyorum. Ama iktisadın, beşerî-toplumsal-tarihî-kurumsal yapıyla ilgili bir tasarım olmaksızın, bir teknikler demetine indirgenemeyeceğine inanıyorum. İnsanların iktisadî davranışlarının, kendi ürettikleri kurum, ideoloji ve kültürden bağımsız olarak anlaşılamiyacağını sanıyorum. Yani iktisatçılığı, mühendislik ya da işletmecilik olarak görmüyorum.
- Ekonomiye bir makine olarak değil bir organizma olarak görmeğe daha yatkınım. Zira “makine” metaforu, bilgiyi, niceliksel değişimleri ve zamandaki tersinemezliği dışlamakta ve iktisadî “denge” tuzağına düşürmekte, birikimli değişmeyi gözardı etmektedir. “Organizma” metaforu ise biyolojik ve evrimci bir çerçeve içinde indirgemeciliği dışlamakta, iktisadî politikada otomatik refleksler, ikame süreçleri, bağımsızlık sistemleri gibi kavramları gözönüne alarak ihtiyatlı ve çoğulcu bir yaklaşımı benimsemektedir. Burada F. Hahn’ın ünlü 1991 *Economic Journal* makalesindeki (“The next hundred years”) şu cümleyi anmak isterim: “The subject (economics) will return to its Marshallian affinities to biology.”
- Bitirmeden önce, değinmek istediğim bir nokta daha var: iktisadî olayları anlamada (tabii toplumu da anlamada) *kurumların yeri ve önemi*. Hep bildiğimiz gibi yerleşik iktisadın önemli bir varsayımı var: araçsal rasyonellik – H.Simon’ın da belirttiği gibi, karar vericilerin hesaplama güç ve kapasiteleri sonsuz; yani gerçek dünya ile kararvericinin algıladığı arasında bir fark yok. Böyle bir çerçevede kurumlara yer ve gerek yok; ortada işlem maliyeti diye de bir şey yok. Ama kazın ayağı öyle değil. Biliyoruz ki bilgilenme sınırlı (ve de bir maliyeti var); insanların zihin, hesaplama kapasiteleri de kısıtlı. Ayrıca insan davranışlarına konan çeşitli kısıtlar var. İnsan zihninin bilgiyi nasıl işleyip özümlediği hâlâ çok iyi bilinmiyor (bilişsel bilimin rolü ve önemi). Bu süreci kısmen kültürün, kısmen tecrübenin, kısmen de yerel olmayan faktörlerin etkilediği anlaşılıyor. “Kültür” de kuşaklararası bilgi, değer ve norm aktarımını içeriyor. “Tecrübe” ise özel bir çevreye ait ve yerel. Ortada bir işlem maliyeti var: bilgi edinme bedava değil ve taraflar arasında da bakışsız dağılmış. İktisadî bakımdan kurumlar bunun için, insanlar arası değişimdeki belirsizliği azaltmak için var.

Kurumlar, ekonominin zaman içindeki performansını biçimlendiriyor. Kurumlar hakkında North’u izleyerek şunları söyleyebilirim: Genel olarak kurumlar bir toplumda *oyunun kurallarını* belirliyor; yani bunlar insanî etkileşimi oluşturan, insan yapısı kısıtlar. Bu kurallardan bazıları (anayasa, yasa,..vb gibi) formel, bazıları ise (âdetler, gelenekler, davranış biçimleri gibi) enformel. Bir de tabii yaptırımlar var. Formel kuralları değiştirmek çok kolay. Ama enformeller öyle değil. Diğer taraftan siyasî, iktisadî, sosyal ve eğitsel *örgütler* var; onlar da *oyuncuları* oluşturuyor; yani ortak bir amaç (çıkart) için birbirine bağlanmış birey gruplarını.

Şu da var ki, yeni kural (özellikle formel) belirlemede, pazarlık gücü olanların çıkarı ön plana çıkmaktadır. Sıfır işlem maliyetli bir dünyada ise pazarlık gücünün, sonuçların etkinliğini belirlemesi sözkonusu bile değil. Bölüşüm sorunlarını da, güç tartışmasına girmeden anlamak mümkün değil. Güce sahip kişi ve örgütlerin ise, mevcut bir sistemin devamında hayatî çıkarları olduğu çok açık.

İktisat, sadece alanımızda olanı-biteni, gelinen en son noktayı aktardığı için değil tüm bunlarla uğraştığı ve onlara çözüm aradığı için bence hâlâ çekici. Tabii ki biraz önce özetlemeğe çalıştığım çerçeve içinde. Sorun, anlamlı sorular üretebilmek ve onlara cevaplar aramak: İktisadın temel sorunsalı nedir? İktisat nasıl bir sosyal bilimdir? Toplum ve iktisat nasıl bir değişim süreci içindedir? Değişime elverişli kurumlar var mıdır? İktisatçı yetiştirmenin amacı nedir? Kurumlarımız bu amaçla uyumlu mudur?

İşte lisans ve lisansüstü programlarının yukarıda önermeğe çalıştığım çerçeve içinde değerlendirilip düzenlenmesinin yararlı olacağını sanıyorum.

Bu bakımdan özellikle iktisat bölümlerindeki lisans programlarının, öğrenciye sağlam bir sosyal bilim temeli sağlayabilmek için, uygarlık tarihi, iktisat tarihi, düşünceler tarihi, sosyoloji, psikoloji, hukuk ve siyaset bilimi destekli olmasında büyük yarar görürüm.

KAYNAKLAR

Berkes, N. (1972), “Ekonomik Tarih ile Teori İlişkileri Açısından Türkiye’de Ekonomik Düşünün Evrimi”, F.Görün (der.), *Türkiye’de Üniversitelerde Okutulan İktisat Üzerine* içinde, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 39-55.

Hahn, F. (1991), “The Next Hundred Years”, *The Economic Journal*, 101, 47-50.

North, D.C. (1992), “Institutions and Economic Theory”, *The American Economist*, 36, Spring, 3-7.

Özveren, E. (2001), “Türkiye’de Üniversite ve İktisat Öğretimi Tartışmalarından Bir Kesit: *Kadro* Dergisi Ekseninde Bir Kurumsal Yenileşme Örneği Olarak İktisat Fakültesi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, (26), 3-4, 391-426.